

Giganternes Radiokamp! – en nævedyst mellem Mogens Fog og K.K. Steincke under Den Kolde Krig

af forskningsstipendiat Morten Møller, Det Kongelige Bibliotek

For 60 år siden – den 11. februar 1948 – mødtes “Socialdemokratiets og Kommunismens to hjemlige, førende Ideologer” til debat. For Socialdemokratiet den daværende landstingsformand, tidligere social- og justitsminister K.K. Steincke (1880-1963) og for Danmarks Kommunistiske Parti den karismatiske læge, modstandsmand og ledende kraft i Frihedsrådet, professor i neurologi Mogens Fog (1904-1990).

Arrangøren var de socialdemokratiske vælgerforeninger i København – mødestedet var det nu heden-gangne Folkets Hus på Jagtvej 69. Diskussionen blev transmitteret i Statsradiofonien og vidt omtalt i den trykte presse. *Aftenbladet* døbte begivenheden Giganternes Radiokamp!¹

I begyndelsen af 1948 var temperaturerne på den internationale arena ved at nærme sig frysepunktet. De allieredes sejr i Anden Verdenskrig havde ikke skabt stabilitet på det europæiske kontinent, men blot ført til nye konflikter mellem de lande, som ellers havde stået sammen i kampen mod den nazistiske trussel. Allerede i marts 1946 havde Winston Churchill talt om “Jerntæppet”, der gik ned gennem Eu-

ropa. USA's præsident Harry S. Truman introducerede året efter sin plan for ind-dæmning af den ekspanderende kom-munisme, og i sommeren 1947 blev den amerikanske Marshall-hjælp afvist af de østeuropæiske lande, som i stigende grad var underlagt Sovjetunionens vilje. Senere samme år lancerede det nyop-rettede Kommunistisk Informations-bureau (i daglig tale Kominform) sin teori om “to lejre i verdenspolitikken.” Ifølge Kominform bestod verden af en demokratisk og antiimperialistisk lejr ledet af Sovjet og en antidemokratisk og imperialistisk lejr kontrolleret af USA. Kort tid efter krigens afslutning stod “øst” og “vest” skarpt over for hinanden med Sovjetunionen og USA som de nye stormagter. Den Kolde Krig var begyndt.

Også i Danmark fik de tru-ende koldfronter konsekvenser for den politiske udvikling, og som det også havde været tilfældet i 1930'erne var den allerhårdeste kamp på den politiske arena ikke en kamp mellem højre og venstre side af Rigsdagen. Nævedys-ten stod først og fremmest mellem to partier, som hver især hævdede at være arbejderklassens sande repræsentant: Socialdemokratiet og DKP. Nu stod to af partiernes fremmeste fortalere over for hinanden i en duel om socialisme og Sovjet. En duel, som få år efter krigen havde samarbejdspolitikken og modstandskampen som nær reference-ramme. Hvad var forskellen på en kom-munist og en socialdemokrat? Havde Sovjetunionen overhovedet noget med socialisme at gøre? Og hvad skulle kendetegne efterkrigstidens danske

demokrati?

Forud for radio-debatten var gået en længere polemik.

Kommunisterne – og de andre

Mogens Fog, som fortsat nød respekt for sin indsats i modstandskampen, havde efter krigen ikke ønsket at genindtræde i DKP, hvor han ellers havde været medlem siden 1924. I stedet stillede han ved valget i oktober 1945 op som uafhængig kandidat "i tilslutning til DKP" – efter alt at dømme for bedre at kunne appellere til grupper uden for den kommunistiske bevægelse, som DKP ud fra den såkaldte folkefrontsstrategi ønskede at samarbejde med. I praksis fungerede Fog som fuldgyldigt medlem af den kommunistiske folketingsgruppe. Med sine retoriske evner og vilje til også at forholde sig kritisk til dele af det sovjetiske samfundssystem virkede Fog som en inspirator for mange af de tvivlere, kommunisterne i disse år forsøgte at appellere til. Hans stærke personlighed og legitimitet fra modstandskampen gjorde ham i socialdemokratisk optik til en af de farligste demagoger blandt de tvetungede kommunister. Hans ord måtte ikke stå uimodsagte i den offentlige debat.

I marts 1947 havde Fog holdt tale i Studenterforeningen i København under overskriften *Kommunisterne – og de andre*. Talen udkom senere på året i omkring 35.000 eksemplarer og var et af Fogs mest omfattende forsvar for den kommunistiske ideologi og den sovjetiske samfundsmodel.²

Fog angreb den socialdemo-

Mogens Fog (1904-1990) var aktiv i kulturkampen imod fascisme og nazisme; efter besættelsen medstifter af Frit Danmark og senere Frihedsrådet. Efter befrielsen minister i Buhls regering og medlem af Folketinget indtil 1950 for Danmarks Kommunistiske Parti (Det Kongelige Bibliotek).

kratisme og borgerlige presse for deres usandfærdige påstande om, at kommunisterne i Danmark både under og efter krigen pønsede på et væbnet kup. Han ironiserede over modstandernes konstante advarsler om sovjetiske aggressioner og invasioner, der viste sig aldrig at finde sted. Senest havde antikommunisterne hævdet, at Sovjetunionen nu for stedse havde annekteret Bornholm – hvorefter russerne havde forladt øen og atter overgivet den i dansk varetægt!³

Dette og mange andre eksempler var klare beviser på både DKP's og

Sovjetunionens fredelige karakter, mente Fog, men det kunne ikke forhindre de politiske modstandere i fortsat at komme med den ene fantasifulde anklage efter den anden. Anklager, som ifølge Fog desværre havde vundet fodfæste i store dele af befolkningen. "I hele denne reaktion, som naturligvis er særlig udtalt i indelukkede borgerskabskredse, men breder sig langt ned i mellemklassen, mindes man om den berømte gamle dame, som beundrede Nansen, fordi han kunde være arktisk forsker og samtidig direktør for Gyldendal", sagde Fog. "Da hun blev oplyst om, at det drejede sig om to personer, Fridtjof og Peter, svarede hun som bekendt uforstyrreligt: "Ja, ja, men alligevel!" Alligevel-tankegangen er ikke ukendt fra andre områder, men den har aldrig staaet i noget holdbart forhold til sandheden og fornuften."

Også det påståede totalitære slægtskab mellem nazisme og kommunisme, som bl.a. socialdemokraten Hartvig Frisch femten år tidligere havde fremhævet i bogen *Pest over Europa*, var en fast travet i den antikommunistiske propaganda, mente Fog. Frem for desperat at forsøge at finde ligheder mellem to tanksæt, som var hinandens modsætninger, burde man i stedet fokusere på de ligheder, som eksisterede mellem kommunistiske og borgerlig-demokratiske styreformere, og som fundamentalt adskilte disse fra "autokratiske" regimer. Kommunisterne i Danmark ville støtte det parlamentariske demokrati, så længe "folkestyrets rettigheder" var i kraft. Men forsøgte "privatkapitalen" at gribe til våben for at hindre en socialistisk

udvikling – og det fandt Fog bestemt sandsynligt – var det acceptabelt at gribe til våben. I det tilfælde måtte demokratiet slå tilbage for at hævde folkets vilje.

Det var samtidig vigtigt at forstå, at et sandt demokrati ikke lod sig realisere under en borgerlig-demokratisk forfatning, som ubetinget forsvarede privatejendomsretten til produktionsmidlerne. Kun ved statens mellemkomst kunne man skabe et samfund, som frigjorde borgeren fra den kapitalistiske undertrykkelse. Man måtte fokusere på reelle – ikke blot formelle – rettigheder i samfundet, og disse rettigheder krævede, at staten overtog produktionen og sikrede en social og materiel trykthed for dens borgere. Det måtte være udgangspunktet for diskussionen om demokrati og diktatur.⁴

"Den begrænsning af friheden, vi gør os til talsmænd for, er en begrænsning af et mindretals frihed, saafremt og kun saafremt det rummer en trussel mod eller ophæver flertallets", lød Fogs målsætning. Ytringsfrihed, forsamlingsfrihed m.v. skulle bevares under socialismen, men disse rettigheder måtte altid underlægges det højere mål. Således var situationen også i Sovjet. Fog citerede fra den amerikanske forfatter Wendell Willkies bog *Een Verden*, hvor en ung russer efter at have lovprist fremskridtene under den sovjetiske socialisme håbefuldt udbryder: "En gang i fremtiden vil vi ogsaa faa de politiske frihedsrettigheder, De taler om." Denne udtalelse blev ikke modsagt af Fog, som dermed umiddelbart erkendte, at de demokratiske rettigheder var begrænsede i Sovjet. For Fog var det imidlertid til at

Mogens Fog

Kommunisterne - og de andre

TIDEN

Kommunisterne - og de andre udkom i 1947 i et oplag på ca. 35.000 (Det Kongelige Bibliotek).

leve med, da der var andre rettigheder, som var mere væsentlige. Mens kommunismens kritikere entydigt fokuserede på de "ydre frihedsrettigheder", så var den unge russer – og med ham den kommunistiske ideologi – mere interesseret i at sikre "reel frihed", hvorefter de politiske frihedsrettigheder med tiden nok skulle følge med. Mad på bordet var vigtigere end ytringsfrihed og parlamentarisk pluralisme.

I det hele taget fandt Fog det trættende at høre om den manglende ytringsfrihed i Sovjetunionen, når kritikken kom fra kanaler, der om nogen var med til at udvande begrebet i den hjemlige andedam: "Hvad en kapitalstærk presse formaar at undertrykke eller fordreje, turde være enhver bekendt

(...) En opposition mod flertallet kommer kun til orde gennem korte referater, der faar dens argumenter til at tage sig skrøbelige og pauvre ud overfor den goliat-gengivelse, der bliver dens "samfundsstøtte" af en modstander til del. Og det blad, der f. eks. forfægter synspunkter imod det frie erhvervsinteresser, skal nok paa sin økonomi komme til at mærke, at en annonceboykot er sat i system. Bringes bladet ad denne vej til tavshed, er ytringsfriheden ganske vist ikke krænket i forfatningsmæssig forstand – men den har sandelig heller ikke fejret triumfer! Kommunisterne ønsker ikke at begrænse ytringsfriheden. Vi har tværtimod interesse i, at den bliver en realitet for alle, der staar paa folkestyrets grund."⁵

I stedet for at være så optaget af forholdene i Sovjet skulle antikommunisterne hellere bestræbe sig på at realisere de højtravende demokratiske idealer, de for en dels vedkommende yndede at tale om, men manglede at realisere. Fog mente i det hele taget ikke, der var grund til at bekymre sig syndeligt om eventuelle frihedsindskrænkninger i Sovjet, "dels fordi de efter min mening er nødvendige for at sikre de manges vel ud i fremtiden, dels fordi jeg ved, at mennesket altid vil kæmpe for aandelig frihed, hvis det føler den i fare ved ydre indgreb." Det sidste havde modstandskampen under besættelsen netop været et bevis på. Her havde danskerne – med kommunisterne som dominerende aktører – været parate til at kæmpe for deres demokratiske rettigheder. Selvfølgelig besad også russerne denne grundlæggende oprørstrang, og så

længe den ikke førte til handling, tog Fog det som tegn på, at der var opbakning til det siddende regime. Sovjetunionen var ikke et undertrykkende diktatur, men derimod et samfund, der var godt på vej til at realisere de socialistiske visioner.

Kommunisterne – og vi andre

Et halvt år efter Fogs tale i Studenterforeningen udgav K.K. Steincke et modskrift med titlen *Kommunisterne – og vi andre*. Et direkte socialdemokratisk svar på Fogs kommunistiske offensiv.⁶ Steincke havde som udgangspunkt været meget interesseret i Fogs tale, idet han “efter alt foreliggende maatte anse Forfatteren for en personlig uafhængig, videnskabeligt tænkende og idealistisk indstillet Intellektuel med historisk Indsigt og Trang til objektiv Sandhedssøgen.”

Han var imidlertid blevet temmelig skuffet: “Jeg er efter Læsningen desværre noget tvivlende med Hensyn til de nævnte tiltalende Adjektivs saglige Berettigelse, idet Pjecen snarere synes mig at minde om et slebent Prokuratorindlæg til Fordel for en – demokratisk set – temmelig anløben Klient”!

Steincke kunne ikke forstå, hvordan det tredive år efter Den Russiske Revolution stadig var muligt for danske kommunister at forsvare frihedsindskrænkningerne i Sovjetunionen. Fog måtte lære at skelne mellem kommunisme som ideologi og som sovjetisk samfundssystem. Gjorde han det, ville han også konstatere, at Stalins og Hitlers metoder mindede bekymrende meget om hinanden: “Pokker i Vold med Forskellighederne, saalænge Lighederne er

K.K. Steincke (1889-1963). Socialdemokratisk minister i mellemkrigstiden og igen i 1950. Hans navn forbindes særligt med den socialreform, der gennemførtes 1933 (Det Kongelige Bibliotek).

de typiske for ethvert Diktatur, det være sig czaristisk, fascistisk, nazistisk eller kommunistisk”, skrev Steincke. Forskellen mellem Marx’ kommunistiske idealer og Stalins undertrykkende regime kunne dårligt være større, og det var Steincke en gåde, hvordan Fog kunne “forene Frihed, Lighed og Broderskab med en praktisk Politik, der erstatter Friheden med Koncentrationslejre, Ligheden med Parti-diktatur og Broderskabet med Deportering eller Likvidering af anderledes tænkende.”

Fog havde i sin tale beklaget de antikommunistiske angreb på Sovjet og spurgt: “Virker det ikke forstemmende saa kort efter Nazismens nederlag at skulle se sin hovedopgave i at bekæmpe en af parterne i det fællesskab, som

KOMMUNISTERNE OG - VI ANDRE

af
K. K. STEINCKE

Lidt om Kultur og Demokrati samt om
Kommunisterne og - vi andre

K.K. Steinckes modskrift Kommunisterne - og vi andre udkom et halvt år efter Mogens Fogs tale i marts 1947 (Det Kongelige Bibliotek).

vandt sejren?” Til det svarede Steincke, at det vel ikke var værre end at angribe den anden af sejrherrene – USA – som Fog havde påstået man overalt mødte bag “invasionskrige, propaganda og spionage.” Fog argumenterede på den ene side for, at sejrherrene fra Anden Verdenskrig burde være friholdt for kritik. Men på den anden side understregede hans udtalelser, at det i virkeligheden kun gjaldt Sovjetunionen og altså ikke de vestlige lande. Steincke forstod i det hele taget slet ikke Fogs argumentation: “Mig forekommer det lige meget eller lige lidt forstemmende, om man angriber den ene eller den anden af de Allierede, eller rettere, der er for mig som Socialdemokrat intet som helst forstemmende i at angribe baade den engelske Imperi-

alisme, den amerikanske Højkapitalisme og Sovjetdiktaturet, saafremt Angrebet blot tilsigter at faa Sandheden frem.”

Netop sandheden kneb det gevaldigt med i den kommunistiske lejr, mente Steincke. Han kritiserede Fog for at negligere den række af bøger, som i de første år efter krigen beskrev overgreb og undertrykkelse i Sovjet, og han spurgte, om Fog virkelig kunne nægte, at zartidens herskerklasse i Rusland blot var blevet erstattet af en ny kommunistisk overklasse, der terroriserede sine borgere. I margenen på Steinckes pjece, som Fog gemte i sit privatarkiv, skrev Fog kort og godt: “Ja”. Det kunne han godt nægte, for i hans optik var Arthur Koestler, Jan Valtin, Victor Kravchenko og alle de andre forfattere, som i disse år skrev om de gruppvækkende forhold i Sovjet, blot en del af en vestlig propaganda, der havde til formål at standse den kommunistiske fremgang i Europa. At danske socialdemokrater deltog i dette hylekor, kunne man kun ryste på hovedet af.⁷

Kommunist eller socialist?

I Folkets Hus fortsatte diskussionen under overskriften “Kommunist eller Socialist?” En overskrift, Fog fandt noget misvisende al den stund, at han som kommunist bestemt også opfattede sig som socialist! *Vejen* til socialismen (først og fremmest defineret som statens overtagelse af produktionsmidlerne) var derimod det spørgsmål, som for alvor skabte uenigheder mellem de to arbejderpartier, præciserede han, og tog man socialdemokraternes energiske kampagne mod kommunisterne

i betragtning kunne Fog godt tvivle på, hvorvidt socialismen overhovedet var en socialdemokratisk målsætning.

Det var den til gengæld for DKP, og samfundsforandringen skulle ikke blot skabe nye produktionsformer og sikre en økonomisk omfordeling. Den skulle også ændre det menneskelige sind. "Jeg tror, det er Lenin, som har formuleret det saaledes, at staten er nødvendig, indtil almenmenneskelige regler er blevet vane", hed det i Fogs første indlæg. "Det vil sige, indtil borgerne helt ud har anerkendt sig som led i et stort samfundsfællesskab, og ikke som i det privatkapitalistiske samfund staar i en selvhævdende kampsituation overfor andre klasser eller individer." Et socialistisk samfund krævede med andre ord en oplyst befolkning, som var opdraget til at tænke kollektivt og dermed havde fralagt sig kapitalismens dårlige vaner. Fog troede på en forandring af mennesket gennem statslig regulering og opdragelse. Det var en nødvendig proces, hvis man ville skabe rammerne for det gode liv.

"Hvad Eetparti-Systemet angaar, er dette historisk bestemt, og Danmarks kommunistiske Parti har erklæret, at det for sit Vedkommende ikke tilstræber noget Eetparti-styre", fortsatte Fog. Han fastholdt, at Sovjetunionen var en retsstat, hvor juraen beskyttede befolkningen, men understregede, at skulle det modsatte vise sig at være tilfældet, ville det ikke ændre hans politiske overbevisning: "Det, at en bevægelse, man tilslutter sig, gør sig skyldig i fejl og overgreb og skyder over maalet, kan ikke indvirke paa ens principielle stilling, hvis man i øvrigt anser maalet for rigtigt

(...) Den konklusion, man maa drage, er, at man maa kæmpe for at gennemføre sine idéer uden slige metoder, og tage afstand fra de meningsfæller, som benytter dem."⁸ En afsløring af tortur i russiske fængsler ville med andre ord ikke være et angreb mod kommunismen som ideologi, fordi denne idé i sin ufejlbarlighed var uforenelig med tortur og derfor ikke blev anfægtet af konkrete handlinger, ikke engang selv om de foregik i kommunismens navn. Idéen var i bund og grund rigtig, og alt ondt, der foregav at være knyttet til denne tanke, kunne derfor kun være negationer af idéen, kun være forræderi mod dens ånd.

Fog fortsatte: "Tror socialdemokraterne virkelig, at socialismen kan gennemføres, uden at ogsaa det almindelige samfundssyn, herunder opfattelsen af, hvad der er "politisk frihed", undergaar forandringer?" Det troede Fog tydeligvis ikke, men han præciserede ikke, hvilke "forandringer" de politiske frihedsrettigheder skulle gennemløbe i et socialistisk samfund. Tidligere havde han dog fastslået, at det for eksempel ikke ville være tilladt at arbejde for at genindføre privatejendomsretten til produktionsmidlerne, når den først en gang var blevet afskaffet. Den politiske frihed måtte være underlagt det socialistiske mål.⁹

At indskrænke den individuelle frihed for at tjene et højere kollektivt formål var der dog ikke noget odiøst i, mente Fog: "Baade borgerlige og socialdemokrater har jo vist sig yderst villige til statsindgreb overfor endog betydelige samfundsgrupper

frihed, naar de fandt det opportunt (...) Man vil formentlig svare mig, at disse indgreb var nødvendige, af "samfundsmæssige grunde". Men er det ikke at gaa ind for tesen, at hensigten helliger midlet? En læresætning, som man sædvanligvis skyder kommunisterne i skoene, mens man selv vasker sine hænder overfor den (...) Nej, lad os holde op med denne taagetale i almindelighedens sfære og aabent erkende, at alle parter bruger midler, som de i og for sig ikke kan lide, men som de anser for nødvendige for at naa et maal, som de anser for rigtigt."

Fog nægtede at acceptere, at kommunisterne havde monopol på tanken om, at målet helliger midlet. Han pirkede til modstanderens ømme punkter ved at henvise til Socialdemokratiets aktive medvirken i interneringen af de danske kommunister og forbudet mod DKP i 1941. Beslutninger, som var en del af baggrunden for, at flere danske kommunister senere døde i tysk koncentrationslejr – og beslutninger, som Steincke offentligt havde støttet under krigen. Det var handlinger, som var begået i en højere sags tjeneste. Målet helliger midlet var med andre ord et alment rationale i det politiske liv, mente Fog, og Socialdemokraterne skulle derfor holde sig for gode til at præsentere sig selv som "den uindskrænkede friheds forkæmpere og kommunisterne som dens fjender."¹⁰

Der var i det hele taget ikke grund til at overdrive forskellen mellem de politiske systemer i Danmark og Sovjet: "At fremstille det, som om kritik og opposition er udelukket i Rusland, er

i direkte strid med de kendsgerninger, som endog kan læses i danske aviser", mente Fog. "Tværtimod finder der – indenfor den socialistiske samfundsortens rammer – en overordentlig livlig meningsudveksling sted i Sovjet, og gang paa gang ser man endog fremtrædende folk som ministre osv. draget til ansvar og styrtet paa grundlag af en offentlig afsløring af "magtmisbrug eller myndighedsovergreb". Ogsaa Stalin er stadig underkastet kontrol fra sovjet'erne osv. Naturligvis har hans ord en afgørende vægt – men det kender vi dog ogsaa fra vore hjemlige forhold. Fik Stauning ikke gennem mere end 30 aar sin vilje overfor kritik og opposition og opretholdt sin lederplads – sin førerstilling?"¹¹

Den sammenligning mellem Stauning og Stalin var hovedparten af det socialdemokratisk dominerede publikum ikke begejstret for. De havde svært ved at få øje på lighederne mellem "den store landsfader" og Sovjetunionens skruppelløse diktator. Begejstringen blev bestemt ikke større, da Fog endnu engang vendte tilbage til arrestationen af kommunisterne under besættelsen og konstaterede, at det kun havde kostet "en Telefonopringning til Stauning at faa Kommunisterne interneret."

"Fy, fy", lød det fra salen mod Fogs beskyldninger.

"Ja, jeg siger ogsaa Fy", svarede Fog, "men det er et Faktum, der nu vil blive draget frem."

Mens Socialdemokratiet brugte de sovjetiske forhold til at skade kommunisternes troværdighed, fokuserede Fog og DKP på modstands-

kampen og kritikken af den samarbejds-politik, Socialdemokratiet havde stået i spidsen for.¹²

I nterneringen af kommunisterne ønskede Steincke ikke at forholde sig til, da han svarede på Fogs indlæg. Til gengæld opremsede han 14 eksempler på, at Sovjetunionen intet havde med socialisme at gøre, og spurgte derefter: "Vil Professoren ikke forklare mig, hvorledes denne Udvikling kan siges at "betyde en Tilnærmelse til Idealtilstanden" kommunistisk set, eller blot socialistisk set, eller endda bare demokratisk set?"¹³

Steincke ville holde Fog fast på støtten til Sovjetunionen. Netop i forsvaret for den sovjetiske politik lå det bedste bevis for, at kommunisterne talte med to tunger, når de bekendte sig til demokratiet. Man kunne ikke støtte diktatur ét sted og demokrati et andet. I socialdemokratisk optik var det sovjetiske skræmmeeksempel det bedste middel til at vaccinere befolkningen – først og fremmest arbejderklassen – mod de kommunistiske fantasier. Så kunne Fog og hans intellektuelle meningsfæller være nok så veltalende: "Jeg indrømmer gerne, at jeg næppe i det formelle kan hamle op med en Aandens Balletmester og en Ordenes Jonglør som Mogens Fog, der med en sand Virtuositet smutter udenom eller snor sig igennem alle Vanskeligheder", sagde Steincke irriteret. Det skulle imidlertid ikke forhindre hverken ham eller hans parti i at afsløre det kommunistiske bedrag.

Steincke talte om den "tilbagestaaende Udvikling" i andre dele af

verden, og han havde meget svært ved at forstå, hvorfor kommunisterne ønskede klare demokratiske tilbageskridt genindført i det civiliserede Norden: "Vi forlanger ikke det politiske Demokrati eller Parlamentarismen gennemført hos Buskmænd eller Halenegre, ja, ikke engang i Sovjet, men vi har i de økonomisk og folkeligt mere fremskredne Lande, saasom i Norden, møjsommeligt gennem Aarhundreder i Kamp først mod Enevælde, senere mod den privilegerede Valgret og forskellige andre Klasseprivilegier tilkæmpet os det fri Folkestyre og Anerkendelsen af de saakaldte Menneskerettigheder, alt sammen Skridt for Skridt under Overklassens aktive eller passive Modstand, og disse grundlovsmæssigt fastslaaede demokratiske Frihedsrettigheder, som ikke mindst Arbejderklassen har slidt en Menneskealder for at faa gennemført, dem agter vi aldeles ikke at opgive, hverken fordi Mogens Fog kalder dem borgerlige, eller fordi Sovjet eller andre i politisk og økonomisk Udvikling mere tilbagestaaende Folk endnu ikke er modne til denne Frihed, og vi frabeder os paa det mest alvorlige, at et dansk Parti i en saadan Situation koketterer med eller lader sig diktere af en Diktaturstat, der netop anvender alle de Metoder, som et Aarhundredes Udvikling har befriet os for her i Norden."¹⁴

Steincke var dog glad for at høre, at Fog var modstander af tortur og koncentrationslejre. Han kvitterede for forsikringen om, at Fog ikke ønskede et-parti systemet indført i Danmark, og han satte pris på, at Fog i sit indlæg også havde udtrykt bekymring

Under overskriften "Anti-Marxisme" lader Land og Folks tegner Herluf Bidstrup 13. februar 1948 K.K. Steincke sige: "Jeg kan kun gaa med til at begrænse den kapitalistiske Udbytning, naar det kan gøres uden at det medfører en Begrænsning af Kapitalisternes Frihed til at udbytte Arbejderne."

over for en stigende ensretning af kulturlivet i Sovjet. Hvis Fog så samtidig kunne forstå, at den personlige og politiske frihed var det fundamentale i et demokratisk samfund, måtte konsekvensen af disse synspunkter være klar, mente Steincke. Der burde nu være "Haab om, at det vil gaa Mogens Fog, som det gik alle dem, der i Bolsjevikebejstringen forlod Socialdemokratiet i 1919-20; de er alle sammen vendt tilbage til Moderskødet igen og er nu første Klasses Socialister og Demokrater, altsaa Socialdemokrater."

Fog havde dog ikke den store lyst til at indfinde sig i Steinckes "moderskød". I hans optik havde den socialdemokratiske reformisme svigtet de socialistiske idealer til fordel for et samarbejde med kapitalen. Samarbejds politikken under besættelsen, hvis sociale omkostninger især havde ramt arbejderklassen, var blot kulminationen på den socialdemokratiske resigna-

tion. Ville man fastholde visionen om et socialistisk samfund, var det eneste alternativ DKP.

For Steincke var sådanne synspunkter blot udtryk for den "split-telsespolitik", som kommunisterne stod for, og som hindrede arbejderpartiet (og der var ifølge Steincke kun ét sandt arbejderparti!) i for alvor at få sin politik gennemført. DKP's eksistens var ganske enkelt en trussel mod arbejderklassens interesser, "og derfor vil Kommunisterne ogsaa i et Land som Danmark støt og sikkert gaa tilbage fra Valg til Valg, thi overfor den demokratiske Socialismes maalbevidste Arbejde og Fremtrængen paa alle Fronter vil Diktaturmentaliteten og Voldstendenserne i Længden kun tiltale ungdommelige Fanatikere, rodløse Eksistenser og virkelighedsfjerne Idealister." I Steinckes verden var der ikke tvivl om, at Mogens Fog tilhørte sidstnævnte kategori.¹⁵

Debatten mellem Steincke og Fog kan ses som et eksempel på en af mange "ikke-diskussioner" under Den Kolde Krig.¹⁶ På trods af et fælles fundament i den marxistiske socialisme anskuede de to kombattanter verden fra vidt forskellige udgangspunkter. Hvor Fog så lighed, retfærdighed og social tryghed udfolde sig i Sovjet, så Steincke ulighed, uretfærdighed og social undertrykkelse. Steincke henviste til alle de mange bøger, han havde læst, og som underbyggede hans syn på Sovjetunionen. Fog henviste til de bøger, han havde læst, og som underbyggede hans indtryk af selv samme land. Det blev en kamp om at definere,

K.K. Steincke og Mogens Fog. Fotografi fra 1947.

hvordan verden så ud. En kamp præget af en stigende mistillid til de informationskanaler, der undsagde ens eget verdensbillede.

Mens de socialdemokratiske blade i dagene efter diskussionen var rige på ledere og læserbreve, der kårede Steincke som klar vinder af radiokampen, var DKP's partiorgan ikke overraskende leveringsdygtig i den modsatte konklusion. Den politiske kamp var også en mediekamp mellem de socialdemokratiske og kommunistiske partiorganer, som lagde særdeles mange kræfter i at afsløre modstanderens propaganda. Under Den Kolde Krig var der en verden til forskel på Børges *Socialdemokraten* og Karens *Land og Folk*.

“Det var en Nydelse at høre

den tidligere Justits- og Socialminister bogstavelig talt klæde sin Modstander af for Tilhørernes Øjne”, fastslog den socialdemokratiske *Folkets Avis*. “Hr. Fog maatte til sidst give blankt op. Det blev en Selvafsløring og et frygteligt Nederlag for hele den kommunistiske Rummel herhjemme.”

“Diskussionen mellem Professor Mogens Fog og Steincke i Onsdags blev et makabert Nederlag for K.K. Steincke, og en stor Sejr for Fog”, hed det derimod i et af flere læserbreve i *Land og Folk*. “Steincke mindede om en gammel veltjent Skuespiller der for længst skulde have forladt Scenen, men som alligevel fortsatte til Glæde for sine gamle Beundrere, der nu og da frydede sig over hans antikverede Fraser (...)

bøj dig dybt i Støvet for din Modparts saa straalende Indlæg i Diskussionen.”¹⁷

I dag ved vi, at Steinckes billede af forholdene i Sovjetunionen mildest talt var tættere på virkeligheden end Fogs apologi. Ja, selv Steincke var i 1948 ikke i stand til at forestille sig omfanget af de ofre, som Stalins styre både før og efter anden verdenskrig resulterede i.¹⁸ I samtiden var billedet imidlertid mere sløret. Hvad var op, og hvad var ned i diskussionen om Sovjetunionen? Var der ikke noget om snakken, når en karismatisk og intelligent modstandsmænd som Mogens Fog fortalte om fremskridtene i socialismens moderland? Det land, som få år tidligere havde ydet de største ofre i kampen mod den tyske nazisme.

Kort efter besættelsen havde den kommunistiske fortælling haft medvind i den politiske debat, men med udviklingen af Den Kolde Krig blev Fog og DKP i stigende grad presset i defensiven af både Socialdemokratiet og de borgerlige partier. I oktober 1945 havde 255.000 danskere – hver ottende vælger – sat sit kryds ved liste K. To år senere havde flere end 100.000 vælgere forladt kommunisterne og søgt tilbage til Socialdemokratiet, og i 1950 havde DKP på blot fem år tabt næsten to tredjedele af sin opbakning fra befrielsesåret. Fogs kommunistiske visioner fik færre og færre tilhængere under Den Kolde Krig.¹⁹

“Den er blevet farligere, Radioen, og dermed bedre”, fastslog *Aftenbladet* efter mødet, “det gnistrede

ud af den i Aftes, da K.K. Steincke og Mogens Fog diskuterede Socialisme. Det er jo Steincke umuligt at være kedelig, det er en af de faa Ting, Landstingets nye Formand ikke kan, og Fog er Kommunismens interessanteste Personlighed, ikke alene fordi han er en intelligent Mand, men fordi man har paa Fornemelsen, at han aldrig siger noget, han ikke mener – han er ingen Dussin-Kommunist.”²⁰

Få uger efter radiodebatten slog det nye og voldsommere gnister, da kommunisterne tog magten i Tjekkoslovakiet ved et kup. Kort efter gik rygten under den såkaldte Påskekrise, at Sovjetunionen forberedte en invasion af Danmark. Disse begivenheder forstærkede blot de socialdemokratiske angreb på Mogens Fog og DKP, som forsvarede kuppet i Prag og beskyldte Socialdemokratiet for bevidst at fremme krigsfrygten i Danmark for at forberede vejen mod dansk medlemskab af den forsvarsalliance, der senere blev kaldt NATO. Giganternes radiokamp blev blot et af mange slagsmål i den årelange dyst mellem “kommunisterne – og de andre”.

Noter

- 1 *Nationaltidende & Aftenbladet*, 12.2.48. Diskussionen blev også fremhævet i den store antologi *Nordisk demokrati*, som Hal Koch og Alf Ross redigerede i 1949. En større radiodebat 29.8.47 havde også budt på skarpe meningsudvekslinger mellem Fog og Socialdemokratiets kronprins, H.C. Hansen, og markeret den stigende koldfront mellem socialdemokrater og kommunister, som Giganternes Radiokamp var et yderligere

- eksempel på. Dele af denne artikels indhold vil også indgå i min kommende biografi om Mogens Fog, som forventes udgivet i 2009.
- 2 Det følgende bygger på Mogens Fogs: *Kommunisterne – og de andre*, 1947. Se også Morten Thing: ”Kommunisten” i Elias Bredsdorff (red.): *En bog om Mogens Fog*, 1991, s. 19ff.
 - 3 Sovjetunionen forlod Bornholm 5.4.46.
 - 4 Socialisme blev af Fog først og fremmest defineret som statens overtagelse af produktionsmidlerne og som følge heraf dens mulighed for at sikre økonomisk lighed og tryghed for alle samfundets borgere.
 - 5 Den liberale læge og tidligere modstandsmænd Halfdan Lefèvre spurgte i den forbindelse: “[H]vem skal afgøre hvilke Skribenter, der staar paa Folkestyrets Grund?” Han mente selv at kende svaret: ”Staten!” Se Halfdan Lefèvre: ”Aabent Brev til Mogens Fog” i *Frit Danmark*, 1947, nr. 1, s. 4-7.
 - 6 Det følgende bygger på K.K. Steincke: *Kommunisterne – og vi andre*, 1947. Pjecen, som var en sammenskrivning af tidligere offentliggjorte kronikker, blev udgivet af den socialdemokratiske studenterorganisation Frit Forum, hvis formand var den 30-årige cand.polit. Erhard Jacobsen.
 - 7 For Fogs kommentarer, se eksemplar af Steinckes pjec i Mogens Fogs arkiv i Rigsarkivet (herefter MFA), pk. 14. Nogle af de mest omtalte bøger om Sovjetunionen og den kommunistiske bevægelse i denne periode var Arthur Koestlers *Yogien og Kommissæren* (1946), Victor Kravchenkos *Jeg valgte friheden* (1947), Jan Valtins *Ud af Mørket* (1947), Arnulf Øverlands *Det har ringet anden gang* (1947), Richard Crossmans *The God that failed* (1949) og i en dansk kontekst Erik Ib Schmidts *30 Aars kommunistisk Politik* (1948) samt Bjørn Svenssons *Sådan er kommunisterne* (1949).
 - 8 Fogs manuskript ”Kommunist eller Socialist”, udarbejdet til radiodebatten med Steincke, 11.2.48, MFA, pk. 14.
 - 9 For udtalelsen om den begrænsede ytrings-
frihed under socialismen, se *Dagbladet København*, 3.8.47.
 - 10 ”Kommunist eller socialist”, MFA, pk. 14. Steincke havde under krigen været formand for det udvalg, som skulle føre tilsyn med de arresterede kommunisters forhold i de danske interneringslejre. Et arbejde, som kommunisterne efter krigen bestemt ikke mente, at Steincke havde varetaget særlig godt. Se bl.a. Vagn Dybdahl: ”K.K. Steincke” i *Dansk Biografisk Leksikon*, 1983.
 - 11 Gensvar til Steincke, MFA, pk. 14.
 - 12 *Land og Folk*, 12.2.48. Fog henviste givetvis til arbejdet i den parlamentariske kommission, som i 1945 var nedsat for at undersøge de politiske og militære forhold under besættelsen. Det er senere bekræftet, at Stauning i en telefonsamtale med Udenrigsministeriets direktør Niels Svenningsen accepterede tyske krav om arrestation af danske kommunister, herunder DKP’s tre folketingsmedlemmer. Se bl.a. Claus Bundgård Christensen et al.: *Danmark besat*, 2006, s. 239ff. Om Staunings accept af kommunistinterneringerne i 1941 hed det i en leder i *Land og Folk* 14.2.48: ”Hvor store Anstrengelser man end gør sig fra Socialdemokratens Side, og hvor grove Ukvemsord man end anvender, vil det aldrig lykkes at rense den ”afdøde danske Statsmands” Minde for disse Blodpletter.”
 - 13 Steinckes manuskript ”Kommunist eller Socialist”, MFA, pk. 14.
 - 14 Gensvar fra Steincke, MFA, pk. 14.
 - 15 Gensvar fra Steincke, MFA, pk. 14.
 - 16 Morten Thing: *Kommunismens kultur*, 1993, s. 786f.
 - 17 *Folkets Avis*, 27.2.48 samt *Land og Folk*, 16.2.48.
 - 18 I perioden fra Oktoberrevolutionen i 1917 og frem til Joseph Stalins død i 1953 menes omkring 20 millioner mennesker som en direkte følge af statens politik at være blevet dræbt i Sovjetunionen. Se bl.a. Stéphane Courtois et al.: *Kommunismens sorte bog*, 2002, s. 20.
 - 19 Da Fog efter Steinckes død i 1963 blev

bedt om at omtale tvisten fra 1947-48 i en mindebog om Steincke, takkede han nej med det argument, at diskussionen havde rummet "så mange både tidsbestemte og almene synspunkter, så den ikke kan refereres kort – og jeg vil ikke påstå, at den ene

eller anden af os "vandt", selvom Steincke nok ikke var i tvivl i den henseende." Se artiklen "K.K. Steincke og lægerne", trykt i Mogens Fog: *Sine meningers mod*, 1964, s. 36ff.

20 *Aftenbladet*, 12.2.48.